

Вузька Олена Петрівна – головний спеціаліст Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Коло наукових інтересів – проблеми розвитку законодавства в сфері зовнішньої торгівлі як складової частини політики економічної безпеки.

Україна – ЄЕС. Чого очікувати?

У статті визначається відповідність положень Угоди про формування Єдиного економічного простору Конституції та законодавству України. Підкреслюється єдність східного та західного вектора розвитку економіки України.

The article determines the correspondence of To Constitution and of Ukraine. It shows the community the east and the west directions of transformation of Ukraine economy.

Глибинні причини дезінтеграційних процесів, що відбувались і в значній мірі продовжують відбуватись на пострадянському просторі, є, в першу чергу, наслідком нерационального формування міжреспубліканських зв'язків, які за часів радянської планової економічної системи не завжди створювалися з урахуванням економічної доцільності. В період становлення ринкової моделі економік країн СНД це призвело до руйнівних наслідків, масштаби яких свідчать про необґрунтованість сподівань окремих політичних і економічних кіл на автоматичний прискорений розвиток реінтеграційних процесів у найближчому майбутньому. Однією з головних причин зазначеного можна вважати різке підвищення ранише штучно занижених цін на сировину та енергоносії, яке в ринкових умовах функціонування економік зробило нерациональною значну частину традиційних товаропотоків, посилюючи відцентрові процеси в пострадянських країнах та активізувало суб'єктами господарювання пошук нових торговельних партнерів за межами кордонів колишнього Радянського Союзу.

Структурна незбалансованість економічних систем країн СНД, особливо колишніх периферійних республік, об'єктивно звукує можливості розвитку інтеграційних процесів між ними, посилює тенденцію відновлення економічних зв'язків з промисловим центром, представленим переважно Росією. Це, з одного боку, породжує сподівання на автоматизм у

процесі відновлення обсягів економічних зв'язків між колишніми радянськими республіками, проте з іншого, нашоухується на антиімперські настрої молодих суверенних держав, провокує загальне ускладнення розвитку реінтеграційних процесів у рамках СНД.

Небажання окремих політичних кіл рахуватися з об'єктивним характером глибинних причин дезінтеграції, незрозуміння того, що розвиток взаємовигідного співробітництва лежить переважно в площині економіки, а не політики, спроби нав'язування створення наддержавних структур, часто всупереч положенням національного законодавства, для встановлення обов'язкових для всіх правил поведінки вже на перших етапах інтеграції – все це не стільки прискорює, скільки стримує відновлення господарських зв'язків.

Спроби зловживання залежністю партнерів та їх зацікавленістю у збереженні традиційних відносин, прояви економічного і політичного тиску, намагання перекласти тягар власних, і не тільки економічних, проблем на плечі сусідів за рахунок впровадження винятків з режиму вільної торгівлі, дискримінаційного митно-тарифного режиму, введення кількісних обмежень на експортно-імпорتنі операції було і залишається вагомою перешкодою на шляху реінтеграції країн СНД.

Стає очевидним, що бажання прискореного відновлення традиційних економічних зв'язків у колишніх масштабах не має підґрунтя, оскільки значна частина товаропотоків не може

бути відновлена з причин економічного характеру.

В суспільстві визріла думка, що розвиток реінтеграційних процесів у рамках СНД потребує пошуку балансу взаємних інтересів, а не відстоювання односторонніх переваг і спекуляції на реально існуючих проблемах з метою вирішення не стільки економічних, скільки політичних проблем. Відхід від такої практики стає першочерговою умовою створення на пострадянському просторі спільного промислового комплексу, що базується на засадах врахування інтересів кожного учасника.

Політика України періоду незалежності в сфері зовнішньоекономічної політики характеризувалась відсутністю чітко визначених стратегічних пріоритетів розвитку, цілеспрямованих зусиль по реформуванню економіки, підвищенню її конкурентоспроможності внаслідок акцентування уваги переважно на поточних проблемах. Таке становище закріплювало нейтральну гео економічну орієнтацію України та зумовлювало в цілому стихійний розвиток інтеграційних процесів як у напрямку пострадянських країн, так і в напрямку міжнародних економічних структур. Реальні ознаки щодо визначення вектора руху відслідковувались переважно в сфері законодавства, яке поступово становиться адаптованим до норм і правил, за якими живуть країни з розвинутою економікою. Так, зокрема, значними кроками в формуванні сучасного законодавства в сфері зовнішньоекономічної діяльності стало прийняття так званого "антидемпінгового кодексу", нового Митного тарифу.

Аналіз процесів, які відбуваються у сфері зовнішньоекономічних зв'язків України, свідчить про те, що їх стан, розвиток та ефективність у найближчому майбутньому має визначатися співвідношенням двох різнонаправлених складових. Такими складовими є інтеграція національної економіки в світову систему поділу ринків товарів, послуг, капіталів, робочої сили та розвиток реінтеграційних процесів на пострадянському економічному просторі. Існування на перший погляд альтернативних шляхів розвитку може, в тактичному плані, певною мірою загострювати проблему вибору пріоритетних напрямків та перспектив еволюції економіки України. Проте в стратегічному, за певних умов, може і повинно стати частиною загальної тенденції формування єдиного світового ринку.

Реальні тенденції та можливі сценарії розвитку інтеграційних процесів, а не позбавлені економічного обґрунтування політичні міркування, і повинні прийматись до уваги при визначенні доцільності окремих

кроків на шляху розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з пострадянськими республіками та іншими країнами світу. Непорозуміння з цього питання зумовлені надмірною політизацією проблеми вибору пріоритетного напрямку руху, відсутністю зваженого прагматичного підходу та чіткого розмежування між поточними, середньо- і довготерміновими інтересами. Останні повинні ґрунтуватись на усвідомленні неминучості інтеграції економіки України та інших пострадянських республік у світове господарство.

Прагматичний підхід до вибору більш доцільних напрямів розвитку інтеграційних процесів з урахуванням об'єктивних соціально-економічних умов функціонування господарського комплексу України як складової світової економіки не тільки не виключає, а й передбачає потребу підтримки та розширення взаємовигідних економічних зв'язків з колишніми радянськими республіками, в тому числі Російською Федерацією. Однак зацікавленість у збереженні господарських зв'язків та участь у регіональних інтеграційних процесах не повинні бути самоціллю та обмежувати розвиток відносин лише вузьким колом держав-учасниць окремого регіонального інтеграційного угруповання в разі його створення. Платою за ізоляціонізм може бути побудова своєрідного заповідника виробників неконкурентоспроможної продукції, що приводитиме до консервації технологічного відставання, об'єктивно не відповідатиме інтересам інтеграції в світову економічну систему всіх членів такого закритого економічного угруповання.

З метою усунення штучних перешкод на шляху відновлення ефективних економічних зв'язків 23 лютого 2003 року Главами держав України, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації було заявлено про намір створення Єдиного економічного простору (ЄЕП). Цей намір, в разі його реалізації, має сприяти подальшому економічному і соціальному розвитку народів, поглибленню багатостороннього економічного співробітництва. Безпосередньо Угода про формування Єдиного економічного простору підписана Президентом держав-учасниць 19 вересня 2003 року. Ця Угода та відповідна Концепція визначають загальні засади, на яких планується базувати співробітництво, реформувати економічні взаємовідносини.

Положеннями Угоди визначено, що під Єдиним економічним простором Сторони розуміють економічний простір, який об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, які ґрунтуються на єдиних принципах і забезпечують вільний рух товарів, послуг,

капіталів і робочої сили. Статтею 5 Угоди про формування ЄЄП зазначено, що ЄЄП формується поетапно з урахуванням можливості різнорівневої та різношвидкісної інтеграції.

Зазначимо, що економічною передумовою створення ЄЄП є тенденція до стабілізації економік країн-засновників. Зростання ВВП Казахстану перевищує 9% на рік, зростання ВВП інших країн-учасниць стабільно перевищує 4% [10].

В засобах масової інформації оцінки подій, пов'язаних із створенням ЄЄП, розглядаються з протилежних точок зору, висвітлюються альтернативні погляди на доцільність участі України в цьому економічному угрупованні. Проте не проводиться аналіз ситуації в контексті існуючої правової бази, немає спроб знайти точки дотику між проблематикою інтеграції України в світове економічне співтовариство і необхідністю активізації економічних зв'язків з найближчими сусідами. Практично немає посилянь на законодавство України (за винятком Конституції), яке, в разі необхідності, стане на заваді реалізації політично і економічно неприйнятних для України рішень. Метою цієї статті є спроба висвітлення головних проблем для України в процесі формування ЄЄП, пошук позитивних аспектів з урахуванням об'єктивних процесів у напрямку інтеграції нашої держави до світової економічної системи.

Безпосередньо Угода, в редакції підписаній Президентом країн-учасниць, має рамковий характер. В подальшому має бути прийнята нормативно-правова база формування ЄЄП, що буде регламентувати відносини в окремих галузях і сферах економічного співробітництва. На першому етапі для перетворення Угоди в систему робочих угод необхідна розробка комплексу заходів по 116 напрямках [10].

Узгоджено графік прийняття певних документів у рамках ЄЄП. 2004-2006 роки – створення повноцінної зони вільної торгівлі без винятків та обмежень. 2004-2007 роки – уніфікація діючого законодавства. Після 2007 року – створення єдиного митного тарифу. Підписання угоди про створення єдиного регулюючого органу передбачається в 2007-2009 роках, її ратифікація – в 2009-2011 роках. Домовленостями передбачено, що перехід до наступного етапу створення ЄЄП можливий тільки за умови виконання домовленостей і позитивних результатів попереднього [10].

Необхідно зазначити, що Верховна Рада України в своїх заявах від 22 травня та 17 вересня 2003 року відзначила, що участь України у формуванні і в подальшому в роботі ЄЄП має здійснюватися в межах і формах, що не суперечать курсу України на європейську і євроатлантичну інтеграцію та мають сприяти

якнайшвидшому вступу до Світової Організації Торгівлі (СОТ). При цьому наголошено, що головною метою ЄЄП має бути зона вільної торгівлі без вилучень і обмежень. Угода повинна відповідати Конституції, законам і зобов'язанням України [7].

Мають бути скасовані вилучення та обмеження у взаємній торгівлі у вигляді антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних заходів на основі проведення єдиної тарифної і нетарифної політики в сфері зовнішньої торгівлі.

Відповідно до рішень Верховної Ради України Угода підписана Президентом України з застереженням: “Україна братиме участь у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору в межах, що відповідають Конституції України” [8].

Згідно з Угодою одним з першочергових заходів її реалізації має бути формування зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень. Найбільш очікуваним Україною наслідком реалізації першого етапу створення ЄЄП є встановлення загальноприйнятого порядку нарахування і стягнення ПДВ та скасування експортного мита при експорті в Україну відповідних товарів. Сподівання на це є базою офіційної позиції нашої держави. Вирішення цієї проблеми в перспективі може привести до зниження цін або збільшення обсягів поставок російських товарів в Україну. Річний економічний ефект очікується в межах 360 млн. доларів від врегулювання питання ПДВ і 460 млн. тільки від скасування експортного мита на експорт енергоносіїв [10].

Виходячи із статистичних даних щодо торгівлі з країнами-учасницями ЄЄП, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції проведено розрахунки, згідно з якими прямий позитивний економічний ефект має бути не меншим за 1,2 млрд. доларів США на рік, в тому числі за рахунок збільшення товарообігу [10].

Зрозуміло, що для успішного просування на шляху створення ЄЄП необхідно усунення перешкод у взаємній торгівлі, тобто головними елементами зони вільної торгівлі мають бути:

- незастосування експортного мита у взаємній торгівлі;
- незастосування будь-яких вилучень і кількісних обмежень;
- застосування єдиних, загальноприйнятих принципів стягнення непрямих податків, в першу чергу ПДВ, при виконанні зовнішньоторговельних операцій.

Президент України на саміті Глав держав, що відбувся 23-24 травня 2004 року в м. Ялта, заявив: “Наша позиція залишається незмінною: завершення процесу створення зони вільної торгівлі без винятків і обмежень – це першочергове завдання в контексті формування Єдиного економічного простору”. Реалізація

цього першого етапу формування ЄЕСП стане “тим лакмусовим папірцем, який покаже відвертість і бажання сторін йти далі політичних декларацій в напрямку якісного поглиблення економічного співробітництва”.

Очевидно, що ефективність реалізації ідеї створення ЄЕСП із задекларованими цілями буде залежати від дотримання своїх обов'язків кожної із Сторін на кожному етапі формування.

Головною тактичною метою України на шляху інтеграції в світову економічну систему на сьогодні є створення зони вільної торгівлі без винятків і обмежень в рамках ЄЕСП і вступ до Світової Організації Торгівлі. Тільки послідовність у діях Уряду і перехід до наступного кроку в створенні ЄЕСП після досягнення позитивних результатів попереднього кроку і впевненості в отриманні позитивних результатів у майбутньому може бути запорукою успіху. В іншому випадку – остаточна втрата економічної, а в найближчій перспективі – реальної політичної незалежності, економічне, технічне, технологічне і соціальне відставання від світового локомотиву прогресу.

В даний час, враховуючи, що процес підготовки конкретних угод, які будуть регулювати взаємодію Сторін в окремих сегментах економік, тільки розпочався, в суспільстві існує дві протилежні точки зору на проблему доцільності участі України в ЄЕСП. Проте прихильники обох точок зору оперують у своїх оцінках більше емоціями, ніж прагматичним аналізом ситуації, що склалася.

Стає очевидним, що питання участі України в ЄЕСП досить заполітизоване, і для об'єктивного розуміння можливих наслідків для нашої держави воно має бути розглянуто з соціально-економічної точки зору.

Прихильники ЄЕСП наголошують, що для України головними наслідками зазначеного буде зниження рівня цін на товари, в першу чергу енергоносії, відбудеться значне збільшення товарообігу між країнами-учасницями.

Не підлягає сумніву, що питання встановлення єдиних цін на енергоносії в межах держав-учасниць ЄЕСП є одним з найпринциповіших. Для України це питання особливо важливе, враховуючи, що в імпорті з Російської Федерації до України енергоносії займають близько 60% [10]. Проте проблема полягає в тому, що вони поставляються на ринок, в тому числі на ринок України, комерційними структурами, на які вплив держави, в даному випадку Російської Федерації, вкрай обмежений. Підтвердження цьому – події на ринку нафтопродуктів у 2004 році.

В цьому контексті немає гарантій щодо зниження цін на ці енергоносії на ринку України. Скоріше за все скасування вивізного мита на енергоносії та зміна порядку стягнення

ПДВ при експорті товарів з Російської Федерації до України приведе до збільшення доходів російських постачальників при збереженні існуючої форми ціноутворення та рівня цін на ці товари на внутрішньому ринку нашої держави. Зазначимо, що прямі втрати бюджету Російської Федерації від можливого запровадження нею принципу стягування ПДВ без дискримінації по відношенню до України можуть становити біля 800 млн. дол. США (тільки нафта і газ) [10]. В даний час законодавством Російської Федерації не передбачено заходів на компенсацію державним бюджетом зазначених втрат.

З урахуванням викладеного стає зрозумілим, що декларування можливості скасування Росією експортного мита на товари при їх постачанні в Україну, запровадження загальноприйнятого порядку стягнення і повернення ПДВ експортерам може використовуватись певними політичними колами як прапор, не маючи під собою важелів реалізації сподівань на зниження цін і, відповідно, економічного сенсу для України.

Відзначимо, що при обговоренні питання участі України в ЄЕСП практично не розглядається проблема еластичності попиту на товари, що не є енергоносіями. Проте з метою формування виваженої позиції нашої держави в питанні визначення формату участі України в ЄЕСП доцільно проаналізувати наслідки можливого збільшення поставок в Україну не тільки енергоносіїв, але й усієї можливої номенклатури товарів російського експорту. Без такого аналізу можливо зведення нанівець всієї роботи щодо формування ефективної структури внутрішнього ринку, яка велась протягом останнього десятиліття і яка мала значні успіхи. Також при аналізі цієї проблеми доцільно з'ясувати майбутню долю “антидемпінгового кодексу” як регулятора обсягів імпорту товарів, в тому числі з Російської Федерації, у тому числі при усвідомленні того, що відповідні закони є одними з найбільш досконалих в економічному блоці законодавства України.

Зазначене свідчить, що існує необхідність запровадження моніторингу результатів реалізації всіх домовленостей в рамках ЄЕСП з розробкою і запровадженням механізму їх автоматичної відміни в разі невідповідності заздалегідь визначеним критеріям.

Враховуючи, що створення ЄЕСП розглядається, як логічне продовження економічної політики відповідних держав у рамках СНД, доцільно спробувати визначити перспективи його розвитку, спираючись на існуючі економічні реалії. Проте без відповіді залишаються питання, чому не спрацьовує в повному обсязі система двосторонніх угод про вільну торгівлю, що, зокрема, об'єктивно заважає

Росії ратифікувати Угоду про створення зони вільної торгівлі з Україною? В цілому, незважаючи на існування низки важливих економічних угод, регулярні заяви урядовців обох країн про наміри поглиблювати економічні

відношення на всіх рівнях, ситуація в економічних стосунках між Україною і Росією більше нагадує окопну торгову війну, ніж стосунки близьких стратегічних партнерів.

Форма	Зниження внутрішніх тарифів	Скасування внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів і робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція
Зона преференційної торгівлі						
Зона вільної торгівлі						
Митний союз						
Спільний ринок						
Економічний союз						
Політичний союз						

Окреме питання – перспектива створення наднаціональних органів, що можуть обмежувати дії Сторін, в тому числі України, при прийнятті економічних і, можливо, політичних рішень. На думку заступника міністра економіки та з питань європейської інтеграції України А.Бережного, це можливо тільки у відповідності з Конституцією України, у відповідності з застереженням Президента [10]. При цьому необхідно враховувати наступне. В міжнародних економічних відносинах існує шість видів регіональної економічної інтеграції, починаючи від сприятливих торговельних відносин і закінчуючи політичною інтеграцією. З наведеної таблиці видно, яка форма економічної інтеграції визначає її рівень. Кожна з цих форм відповідає своїм завданням, що робить неможливим перехід до наступного рівня, не реалізувавши попереднього. Первісні форми виконують суто економічні завдання. З підвищенням рівня інтеграції зростає превалювання політичних аспектів, перехід до узгодженої внутрішньої і зовнішньої політики, економічної стратегії. Тобто Україні необхідно визначитись, щодо формату можливої участі в СЕП [11].

Важливим питанням, на яке може суттєво вплинути членство України в СЕП, є майбутній вступ нашої держави до СОТ. Угодою визначено, що до СОТ кожна країна буде

вступати самостійно. Проте в суспільстві існують побоювання, що створення СЕП з участю України закряє нашій країні шлях до Європи, створить додаткові перешкоди щодо вступу до цієї організації. На думку А.Бережного, одне не виключає іншого. Навіть при виконанні всіх намічених заходів у разі необхідності в термін 12 місяців можлива денонсація [10]. Проте Україні доцільно не створювати умови для можливої відмови від своїх зобов'язань.

Деякі інші точки зору дотримується Володимир Грановський, генеральний директор АНТ Consulting. На його думку, проблема можливого членства України в СОТ набуває геополітичного характеру. Росія не може допустити, щоб Україна стала членом СОТ раніше за неї. Її завдання – стати членом СОТ першою, щоб мати в руках цей легальний інструмент тиску в двосторонніх відносинах з сусідами. Лідруючі позиції Росії будуть будуватись на базі її інтеграції в світовий економічний простір. Якщо Росія стане членом робочої групи на переговорах щодо вступу України до СОТ, то вона використовуватиме це як інструмент для вирішення проблем двосторонніх відносин і закріплення за собою статусу безперечного регіонального лідера. Однак ця стратегія в даний час може бути ефективно використана Україною [11].

Побоювання опонентів участі України в СЕП значною мірою можуть бути розвіяні наявністю Закону України “Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту”, № 330-XIV від 22.12.1998 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 9-10. – Ст. 65.
3. Закон України “Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту”, № 331-XIV від 22.12.1998 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 12-13. – Ст. 80.
4. Закон України “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну”, № 332-XIV від 22.12.1998 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 11. – Ст. 78.
5. Закон України “Про Митний тариф України”, № 2371-III від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 24. – Ст. 125.
6. Закон України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, № 1160-IV від 11.09.2003 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 9. – Ст. 79.
7. Постанова Верховної Ради України “Про заяву Верховної Ради України “Про формування Єдиного економічного простору України, Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Казахстан”, № 843-IV від 22.05.2003 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 36. – Ст. 296.
8. Закон України “Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору”, № 1683-IV від 20.04.2004.
9. Угода про формування Єдиного економічного простору від 19.09.2009.
10. Березний А. Российский рынок для нас самый интересный – это рынок потребления конечной продукции. – 2004. – № 18 (33). – 10 травня.
11. Грановски В. Грёзы и кошмары украинской внешней политики // Зеркало недели. – 2004. – № 20 (495). – 22-28 травня.

Стаття надійшла до редколегії 14.06.2005 р.